

יבמות נד

משה שווערד

1. חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף נג עמוד ב

הבא על יבמתו וכו'. פי' וסתמא דלא כאבא שאול דאמר (ל"ט ב') שהכונס יבמתו לשום נוי כאילו פגע בערוה, וההיא אפילו בדיעבד היא כדקתני הכונס, ובמזיד היינו כמו לשם נוי שהרי עושה לזנות בעלמא כדפרש"י ז"ל, ואפשר דאבא שאול מדרבנן קאמר, והיינו דאמר כאילו פוגע בערוה וקרוב בעיני להיות הולד ממזר מדרבנן קאמר, וחכמים אומרים יבמה יבא עליה מ"מ דאפילו מדרבנן קנה ואינו כאילו פוגע בערוה, וזה יותר נכון מדלא פריך בגמ' מתני' דלא כאבא שאול כנ"ל, ודכו"ע לכתחילה אסור לכנוס לשם נוי וזנות והכא קתני בדיעבד.

2. שיעורי ר' דוד מסכת יבמות דף נג עמוד א

תרמא) בדין הבא על יבמתו לשם זנות, אי קנה לאבא שאול מתני' הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד, ופירש"י מזיד לשם זנות ולא לשם מצוה ע"כ. והנה כתב הרמב"ן לעיל (דף לט ב') דמתני' דהכא אזיל דלא כאבא שאול, [דאמר לעיל הכונס את יבמתו לשום נוי או לשום אישות כאילו פוגע בערוה, וקרוב בעיני להיות הולד ממזר], דכיון דסובר דהוי כפוגע בערוה, והולד ממזר, איך אפשר דרבייה קרא דקנה בביאה זו, אלא ודאי דלאבא שאול לא קני. אכן בריטב"א (כאן) כתב דאפשר דאבא שאול מדרבנן קאמר, והיינו דאמרינן כאילו פוגע בערוה וקרוב בעיני להיות הולד ממזר, מדרבנן קאמר וכו' ע"ש. וא"כ מדאורייתא שפיר קנה אף לאבא שאול, ומתני' אתיא אף כאבא שאול. [א"ה וע"ע בחזו"א (סי' קל"ד לדף מא א) מש"כ בענין זה].

תרמב) בענין בא עליה סתמא לאבא שאול

והנה הנודע ביהודה (מהדו"ק אה"ע סי' נ"ד) כתב, דאבא שאול מיירי דוקא במכוין בפירוש לשם זנות, אבל בסתמא, אף דלא כיוון לשם מצוה, שפיר קונה אותה. ולפי"ז כתב די"ל דהמשנה אתיא שפיר כאבא שאול, דהא דקאמר מזיד, לא מיירי במכוין בפירוש לשם זנות, רק בסתמא, ומשו"ה שפיר קנה. [וכתב דאף דהתוס' לעיל (דף לט ב') כתבו דמזידים דהכא היינו לשם זנות, היינו רק על הברייתא דר' חייא דמייתי בגמ', כדמשמע בלשונם, אבל מתני' נוכל לאוקמי דמיירי בסתמא (ואכן רש"י פירש דמיירי לשם זנות)]. ולפי"ז כתב, דחרש שפיר קונה יבמתו אף לאבא שאול, כיון דרק במכוין לשם זנות לא קנה, אבל בסתמא, אף דלא כיוון לשם מצוה, אפ"ה קנה. ומה"ט גם קטן קונה מה"ת לשיטת רש"י בקידושין (דף יט א) והרמב"ן, אף דאין לו דעת. וכן להתוס' רק משום דאיכא מיעוט מקרא, אין קטן קונה, אבל בלא מיעוט היה קונה, וכל זה אף לאבא שאול וכמש"נ.

3. תוספות מסכת יבמות דף נג עמוד ב

שאנסוהו עובדי כוכבים ובא עליה – [1] אין לפרש שאנסוהו היינו שאיימו עליו להרגו אם לא יבא עליה דא"כ מאי פריך מרבא דאמר אין קישוי אלא לדעת פירוש דאין זה אונס שקישוי עושה מדעת ואין דוחקין אותו לבעול בקישוי ולוקמא כגון שמאיימין עליו לבעול בקישוי ועוד דמילתא דרבא אי אפשר לפרש במאיימין עליו להורגו אם לא שיבעול הערוה מעצמו כמו שאפרש אלא כל דבר שעושה מעצמו אפילו ע"י אונס פחד מיתה לדעת חשיב [2] והאי שאנסוהו עובדי כוכבים ובא עליה דקאמר היינו שהביאוהו עליה והדביקוהו ביבמתו ולא שבא עליה מעצמו כמו תקפתו יבמתו ובא עליה דבסמוך והשתא פריך שפיר דאין אונס דקישוי לא הוי אלא לדעת ואר"י דיש לדקדק מכאן דאין יבמה נקנית אלא בבא עליה בקישוי מדלא מוקמי שהדביקוהו בלא קישוי ואיכא למימר דאתי הך סוגיא כמ"ד משמש מת בעריות פטור וילפינן קיחה מעריות דאינה נקנית אלא בקישוי ועוד אר"י דאתיא שפיר אפילו למאן דאמר משמש מת בעריות חייב ולענין יבום בעינן ביאה דרך הקמת שם.

4. חדושי הרשב"א על מסכת יבמות דף נג/ב

גמ' היכי דמי אילימא שאנסוהו עכו"ם. יש מפרשים שאנסוהו אונס מיתה, כלומר שאמרו לו עכו"ם בא עליה ואי לא קטילנא לך, והא אמר רבא אין אונס בערוה שאין קישוי אלא לדעת. לומר שאע"פ שאמרו לו שיהרגוהו אם לא יבא על הערוה, אם עשה כן מומת על ידה לפי שאין קישוי אלא לדעת. ויש מפרשים שלא אנסוהו אונס מיתה,

שאלו כן אף הוא פטור בדיני אדם, דאפילו בע"ז ובשפיכות דמים שדינו שיהרג ואל יעבור אלו אמרו לו קטיל לפלניא ואי לא קטילנא לך אלו עשה כן פטור מדיני אדם (עי' סנהדרין עד, א), שלא עשה זה אלא מחמת האונס ואלו אתה מסלק אונסו מעליו אף הוא אינו הורג, והכי נמי מחמת האונס הוא שנתן דעתו והקשה עצמו, אבל אם אתה מסלק אונסו ממנו אף הוא אינו בועל. אלא הכא שתקפוהו עכו"ם ודבקהו הלכך אין זה אונס אלא רצון. דכיון שאין שם פחד מיתה מפני מה נתן דעתו להקשות אין זה אונס אלא רצון. ואי קשיא לך אם כן למה לא העמידו משנתנו בשאנסוהו עכו"ם למיתה. י"ל ההיא כיון דבביאה עצמה ליכא אונס לא קרינא בה הבא על בימתו באונס, אלא מדעת ושלא בכונת מצוה:

5. שיעורי ר' דוד מסכת יבמות דף נג עמוד א

תרמד) בדין אונס ע"י איום, אי חשיב ממש לדעת [גם לקנות], או דרק לא מיקרי אונס תוד"ה שאנסוהו עובדי כוכבים כו', אלא כל דבר שעושה מעצמו, אפי' ע"י אונס פחד מיתה, לדעת חשיב, והאי שאנסוהו עובדי כוכבים ובא עליה דקאמר, היינו שהביאוהו עליה והדביקוהו בימתו כו'.
ולכאורה צ"ב, [מ"ט אי אפשר להעמיד אונס דמתני' כגון שאיימו עליו שיבא על יבמתו, ד]נהי דחשיב לדעת, היינו רק לגבי דיני גילוי עריות, אבל הכא לגבי לקנות יבמתו, כיון דסו"ס אינו רוצה לקנותה, ועושה זה רק מחמת אונס, שפיר נקרא אונס. וצ"ל כמ"ש הרשב"א דכיון דבביאה עצמה ליכא אונס, לא קרינא ביה הבא על יבמתו באונס, אלא בדעת ושלא בכונת מצוה. [והיינו דעכ"פ בלשון המשנה לא הו"ל למיתני לשון אונס, כיון דעכ"פ הוי מדעת].

6. תוספות מסכת יבמות דף נד עמוד א

ישן לא קנה – [1] פי' בקונטרס משום דלא הוי בר דעת וקשיא דהא קטן אף על גב דלא הוי בר דעת הוה קונה אי לאו דמיעטיה קרא [2] אלא טעמא משום דלא איכוין לביאה כלל והוי כמתכוין להטיח בכותל דבסמוך.

7. תוספות חזקת מקמאי על יבמות דף נד/א

אמר רבה נתכוון להטיח (באשתו) [בכותל] והטיח ביבמתו לא קנה להטיח בבהמה והטיח ביבמתו קנה דהא קא מכוין לשום ביאה בעלמא בעלמא:

8. ריטב"א על יבמות דף נד/א

ישן לא קנה ביבמתו. פרש"י ז"ל משום דישן לאו בר דעת הוא ואין קנינו קנין, ונראה מדברי רבינו ז"ל שהוא ר"ל דאע"ג דבביאת יבמה לא בעי' כונה לקנות שאפילו בשוגג ובמזיד לשם זנות קנה, מ"מ בעי' שיהא ראוי לקנות, ולא נהירא, חדא דהא קטן אי לאו דמיעטיה קרא הו"ל בר יבום, דהא חרש שאינו בר כוונה ובר קנין והוא קונה ביבמה, ועוד דהא לקמן בסוגיין פרישנא טעמא דישן לא קנה משום דאמר קרא יבמה יבא עליה עד דמכוין, כלומר עד שיכוין לביאה מיהת וישן מפני אונס שינה אפילו לביאה אינו מתכוין:

9. תוספות ישנים מסכת יבמות דף נד עמוד א

ישן לא קנה ביבמתו פ"ה משום דלא הוי בן דעת. ולא נהירא דאפילו חרש דלא הוי בר דעת אמרי' לקמן קנה. [3] ונראה טעמא משום דבעינן כוונה וניהא דחרש יש לו כל הכוונה שיכול. אבל בישן אין לו כוונה שיש לו כמו שהוא ער. וכן נמי משמע לקמיה דמפיק ליה מיבא עליה עד דמכוין לה:

10. חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף נד עמוד א

חייב בד' דברים. כבר פי' בראיות בפ"ק דב"ק ובפרק כיצד הרגל בשם רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל דלגבי [נזק] אפילו נפל ברוח שאינה מצויה שהוא אונס גמור חייב, אבל בצער וברפוי ושבת לא מחייב אלא היכא דנפל ברוח מצויה דאיכא צד פשיעה קצת, ובושת לא מחייב אפילו נתכוין להזיק עד שיתכוין לבייש וכדדרשי' התם מדכתב והחזיקה במבושיו וכדאמרי' הכא.

11. תוספות מסכת יבמות דף נד עמוד א

דמכוין לה - לאו דוקא נקט דמכוין לה דהא בסמוך אמר דנתכוון להטיח בבהמה והטיח ביבמתו קנה.

12. רש"ש על יבמות דף נד/א

תד"ה דמכוון לה. לאו דוקא נקט כו'. עי' שבת (עב ב) בתד"ה נתכוון (ובדף עג) ד"ה אלא דמתבאר בדבריהם דתרי גווני מתעסק יש (א) דנתכוון לגוף זה ועלה בידו גוף אחר ופטור לענין שבת דבעינן מלאכת מחשבת וחייב בשארי איסורים (ב) נתכוון לגוף זה שעלה בידו אלא שהיה סבור שהוא מין אחר ואיכא למימר דביבמה בעינן שיתכוון לאותו הגוף ממש שבעל אף שסבור שהיא אשתו או בהמה קנה אבל אם נתכוון לגוף אחר ועלתה יבמתו לא קנה וילפינן זה מדכתיב עליה משמע דמתכוון לה (קצת סתירה לזה מלקמן נח ב בתד"ה דהא) וכה"ג בחולין (יב ב) לרבנן דבעינן כוונה לשחיטה היינו אפי' שאינו מכוון לזביחה אלא לחתיכת הסימנין כשרה אבל אם מתכוון לחתיכת דבר אחר כגון לנועצה בכותל פסולה:

13. ספר מנחת חינוך - מצוה תקצח - אות ו

ולא אמנע לכתוב מה שעלה על דעתי ולא הבאתי בכור הבחינה, ידוע דיבום מצות עשה, לא כמו גירושין וטוען ונטען וכדומה דדיני המצוה הם המצוה להתנהג כך אבל אינו מקיים מצוה כלל [עיין ספר המצוות מצות עשה צ"ו], רק כאן מקיים המצוה כמבואר דעשה דוחה לא תעשה, ומי שבקי בספר המצוות לרבינו והמפרשים יודע דבר זה והוא פשוט, וידועה דעת רוב הראשונים דמצוות צריכות כוונה ובלא כוונה לצאת לא יצא חובת המצוה [עיין שו"ע או"ח סי' ס"ד], ואף דיש סוברים דמצוות אין צריכות כוונה, מ"מ במתכוין שלא לצאת אינו יוצא אף בהנאת הגוף כגון אכילת מצה [סוכה ל"ט ע"א תוד"ה עובר], והדברים הללו אין צורך להאריך בזה כי כל תלמיד יודע זה. והנה הבא על יבמתו בין בזדון היינו לשם זנות, בין בשוגג בין באונס קנה, עיין בגמ' יבמות ג"ד ע"א דמרבין מקרא, א"כ אפשר נהי דקנה אותה והוי אשתו מ"מ מצות השי"ת לא קיים כי צריך כונה לצאת, ונפקא מינה דחובת המצוה מוטלת עליו ולא יגרשה תיכף עד שיבא עליה לשם מצוה ויקיים המצוה. וכן אם נפלו לפניו חיבי לאוין דמן התורה מייבם, ורק ביאה ראשונה אבל ביאה שניה אסור ולוקין, אם בראשונה לא נתכוין, עדיין המצוה עליו בביאה שניה ודוחה העשה את הלא תעשה, כי צריך לקיים המצוה כמו ציצית וכדומה, ואפשר לומר דעל הביאה שאומר שאינו מתכוין לשם מצוה א"כ אינו יוצא ולוקין מהלאו דחיבי לאוין, אך איסור אשת אח פקע, אך דבר זה נראה מהש"ס דאין לוקין, אך על כל פנים דין זה דאפשר מוטל עליו לקיים המצוה והעשה דוחה ומצוה לבעול פעם שניה ודוחה אפילו חיבי לאוין מחמת דעשה דחי לא תעשה נוכל לומר כן. וכן בכל מקום דעשה דוחה לא תעשה, כגון כלאים בציצית, אפשר אם אמר שאינו רוצה לצאת לוקין, אף שכתבתי דכאן אין לוקין, מ"מ כאן גזירת הכתוב דקנה אותה עכ"פ, אין לוקין, אבל שם כיון דלא קיים המצוה אפשר דלוקין אם לא כיון או דאמר בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי המצוה להסוברים דאין יוצאים בכהאי גוונא, וצ"ע בהרבה מקומות ולא הבאתי במצרף הבחינה, ובעזרת השי"ת עוד חזון למועד אברר זה בעזרת הגומר עלי יתברך ויתעלה. דבר זה צ"ע בסוגיא דאבא שאול כו' שם ל"ט ע"ב:

14. שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן רכא

(ה) נסתפקתי יבם שבא על יבמתו וכשבא אמר במפורש שאין רוצה לקנותה אם קנה לה או לא, ומדברי רש"י ר"פ הבע"י = הבא על יבמתו = דפירש מזיד שבא עליה לשם זנות ולא למצוה, אין ראי' דיש לומר דלא מיירי במפרש להדיא שאינו רוצה בקנינה אלא שבא עליה סתם לשם זנות ולא נתכוין לקנותה, ואי דקשי' אם לא פירש מנא ידעינן דכוונתו לזנות, י"ל דעדים ראו אותו מבחוץ שבא עליה והוא לא הכיר בהם, וכיון דביאת יבום צריכה עדים (כמבואר סימן קס"ז בב"ש סק"ב) ידוע שלא נתכוין לקנותה מדלא בא עליה בעדים, וכיון דלא נתכוין בפירוש שלא לקנותה מש"ה קנה אותה דהתורה אמרה דא"צ דעת, אבל במתכוין שלא לקנותה עדיין לא שמענו אם התורה הקנתה לו בע"כ.

... ומעתה י"ל דהנ"י ביבמות לשטת' בב"מ, ומש"ה אף דס' דבמפרש שלא לקנות כלל בביאתו דא"ק אותה, משום דקנין ביאה הוי כמו קנין חצר ויד, דקונה שלא מדעת אבל לא בע"כ, מ"מ זהו דוקא באינו רוצה לקנותה כלל אבל באומר א"ק רק בגמר ביאה כיון דחפץ בקנין לאו כל כמינה לומר דהעראה לא יקנה לו דהתורה אמרה שיקנה.

15. שו"ע אה"ע סימן קסו

(י) הבא על יבמתו, בין בשוגג, בין לשום זנות, בין שאנסוהו עובדי כוכבים והדביקוהו ביבמתו בעל כרחו ע"י קושי, בין שהיה הוא מזיד והיא שוגגת או אנוסה, בין שהיתה היא מזידה והוא שוגג או אנוס, בין שהיא ערה או ישנה, קנה, אפילו בהעראה:

(ח) בד"א, כשנתכוין לשם ביאה בעלמא, ואפילו לא נתכוין אלא לביאת בהמה. אבל אם לא נתכוין לשם ביאה כלל, כגון שהוא ישן או שיכור שאינו מכיר כלום, או שנתכוין להטיח בכותל והטיח ביבמתו, או שנתקשה לאשתו ונפל מן הגג ונתקע ביבמתו, לא קנה. וכן אם הדביקוהו ביבמתו בלא קישוי, אלא באבר מת, לא קנה:

16. רמב"ם יד החזקה הלכות מטמאי משכב ומושב פרק ג

(ג) אחד הבא על הנדה או על שומרת יום כנגד יום או על היולדת בין כדרכן בין שלא כדרכן **אחד המערה ואחד הגומר בין גדול שבא על הקטנה בין קטן שבא על הגדולה מתטמא משום בועל נדה** בד"א כשהיה הבועל בן ט' שנים ויום אחד והנבעלת היתה בת שלש שנים ויום אחד אבל פחות מכאן אינו מתטמא משום בועל נדה אלא משום נוגע בנדה בלבד שהוא וולד ואינו אב וכן בועל הזב הרי הוא כנוגע בו ואחד הנוגע בזב או הנבעלת מן הזב:

17. כסף משנה על הלכות מטמאי משכב ומושב פרק ג הלכה ג

אחד הבא על הנדה או על וכו'. בסוף נדה (דף ע"ב). **ומ"ש אחד המערה ואחד הגומר. משנה פ' הבא על ביבמתו (דף נ"ג ע"ב)** ובת"כ פרשת מצורע.

18. משנה למלך על הלכות מטמאי משכב ומושב פרק ג הלכה ג

אחד המערה ואחד הגומר כו'. כתב מרן משנה פרק הבא על יבמתו. **ולפי הנראה היינו מאי דתנן גבי יבמה אחד המערה ואחד הגומר ואמרינן התם וכן הבא על אחת מכל העריות וכו' ואם מרן כיון לזה הם דברים תמוהים דמה ענין טומאה אצל איסורי ביאה ואף דהערה בכל העריות מגדה גמרי' ליה כדאיתא ביבמות (דף נ"ד) מ"מ הדבר פשוט דלא גמרינן לטומאה מהתם אלא דרבינו כתב דין זה מהא דאמרינן בת"כ אם שכב ישכב לרבות המערה.**

19. שערים מצויינים בהלכה

שם ע"ב הוקשו כל העריות כולן לנדה כו'. פרש"י שהרי כאן הוקשו זו לזו, ונדה כתובה בפ' עריות כו'. משמע דנדה יש לה דין כעריות. וכ"כ הרמב"ם (איסורי ביאה פ"ד ה"א), הנדה הרי היא כשאר עריות כו'. ולפ"ז אינו דומה איסור נדה לשאר איסורי כרת, כגון איסור שבת ויה"כ חלב ודם, דפקוח נפש דוחה אותן, אלא איסור נדה דינה כשאר עריות דאין פק"ו דוחה אותה, כדאיתא במס' יומא (פב.) וכשאר מקומות בש"ס, דאין לך דבר שעומד בפני פק"ו חוץ מע"ז גילוי עריות

ושפיכת דמים, ונפסק כן ברמב"ם (יסוה"ת פ"ה ה"ב) ובשו"ע (יו"ד סי' קנז). אלא דבתוס' הרא"ש (ריש מסכתין ד"ה ואחות אשתו) כתב בזה"ל, אבל נדה לכר"ע אסורה, ולא מקריא ערוה, דאינה אסורה משום קורבא. וצ"ע מגמ' דהכא. ועי' ברא"ש (שם) דלא משמע כמש"כ בתוס' הרא"ש, ועי' נמי בדברינו לעיל (יא. ד"ה כתב במנ"ח). והנה בשו"ת חלקת יואב

20. חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף נד עמוד ב

סברא הוא. פ"י סברא הוא לאוכוחי מן המקרא גופיה כדמפרש ואזיל דאילו מסברא בעלמא לא קטלינן נפשא ולא מחייבי' כרת, ודכוותה הא דאמרינן התם (סנהדרין ע"ד א') ורוצח גופיה מנ"ל סברא הוא וכדפרישית בדוכתה מ"ר הר"ם.

21. תוספות מסכת יבמות דף נד עמוד ב

בזכור מהו - **הא דלא יליף זכור ובהמה מהקישא דרבי יונה [1] משום דאת מקורה הערה כתיב והנהו לא שייך בהו מקור [2] ועוד דאפסקינהו בקרא דמולך [3] אי נמי משום דזכור ובהמה לא חשיב ביאה דאין דרך ביאה בכך** ולהכי בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נד:) צריך אזהרה ועונש לשוכב ונשכב בזכור אף על גב דבעלמא לא בעי קרא לחייב האשה הנשכבת.

22. רש"ש על יבמות דף נד/ב תד"ה בזכור.

דאפסקינהו בקרא דמולך. ק"ל הא הקישא דר' יונה לאו משום דסמיכי אהדזוי אלא משום דנכללו כולן בקרא דכל התועבות האלה.

23. חידושי הרישב"א מסכת יבמות דף נד עמוד ב

המערה בבהמה מהו. וא"ת והא בהמה בפרשת עריות וא"כ שפיר נפקא לן מהיקישא דר' יונה, [4] י"ל דדילמא לא יצאת נדה מן הכלל ללמד אלא על ביאה שהיא במינה ולא על בהמה דלאו בת מינה.

24. רש"י על יבמות דף נד/ב

מה להלן מן האב - אם אחי אביו מן האב הוא הוי קרוב לענין גאולה יותר ומצות גאולה מוטל עליו יותר מקרובי האם אף כאן מן האב ולא מן האם:

25. רש"ש על יבמות דף נד/ב

רש"י ד"ה מה להלן מן האב. יותר מקרובי האם משמע דאם אין קרובי האב מצוה עכ"פ בקרובי האם יותר מאחרים (דגם באחרים מצוה אלא שאין כופים כמש"כ הרמב"ם בפ"ב מהל' עבדים הל"ז) ול"י מנ"ל הא:

26. קרן אורה על מסכת יבמות דף נד/ב

רש"י בד"ה מה להלן מן האב כו' ומצות גאולה מוטל עליו יותר מקרובי האם עכ"ל. מדבריו ז"ל נראה דגם על קרובי האם איכא מצוה אלא דקרובי האב קודמים. וכמו כל הקרוב קרוב קודם. ואין לזה הכרח כיון דקרא מיירי במשפחת אב י"ל דמשפחת אם הרי הם כשאר כל אדם ואין כופין אותן וצ"ע:

27. ערוך לנר על יבמות דף נד/ב

שם אמר קרא ממשפחתו: ק"ק אכתי מנ"ל דודו הוא ג"כ מן האב דוקא דלמא רק לענין שאר בשרו יש חילוק בין משפחת אב למשפחת אם והרי בת"כ אמרינן מניין שאחיו מן האב קודם לאחיו מן האם ת"ל אחד מאחיו פי' המיוחד שבאחיו ואי ס"ד שמשפחתו קאי אכל הקרובים ל"ל קרא לאחיו מן האב אע"כ דלא קאי משפחתו אשאר קרובים וא"כ מנ"ל דקאי על דודו, גם נסתפקתי אם בקרובי האם יש מצוה יותר מבשאר כל אדם דמלשון הת"כ דקאמר יותר מאחיו מן האם משמע דעכ"פ גם קרובי האם מקרי קרובים רק דשל אב קודמים וכן משמע ג"כ מלשון רש"י דכאן דכתב יותר מקרובי האם והרמב"ם (ה' עבדים פ"א) לא הזכיר מזה:

1. חידושי הגר"ח מסכת יבמות דף נד עמוד א

בהאי דינא דדרשינן מ"ולקחה" דנעשית כאשתו לכל דבר (דף כ ע"א), יש להסתפק אם הוא דין בקיום מצות יבום, שעל ידי שקונה אותה ונעשית כאשתו לכל דבר, מקיים מצות יבום, ובלא זה אינו מקיים המצוה, או דהמצוה תתקיים אף כשלא תיעשה כאשתו לכל דבר, אלא שהוא דין דכיון שיבם אותה נעשית כאשתו לכל דבר, וזה דוחק.

אך יש להביא ראיה דהנה שיטת הרמב"ם (בפט"ו מהל' איסורי ביאה ה"ב) דכל חייבי לאוין אם לא קדשה מתחילה אינו עובר עליהם, אם כן למה בעינן בחייבי לאוין לדחות הלאו כדי לקיים המצוה ובחייבי לא תעשה ועשה אין נזקקים כלל ליבום, הא כיון דאפשר לקיים המצוה מבלי שיוכרח לקנותה, א"כ הרי יכול לייבם בלא עדים ויועילו מעשיו ליבום ולא לקנין דהקנין בעי עדים, אלא מוכח דאם לא יקנה אותה לא יקיים מצות יבום.

אך צ"ע בזה דהא מקשינן בריש יבמות (דף ג ע"ב) דתיתי עשה דיבום וידחה ל"ת שיש בה כרת, והא ודאי פשוט דאף אם ידחה, הלא תשאר עוד ערוה כדמוכרח, ולא תפסי בה קידושין כיון דיש בה כרת, ולא יקנה אותה, וא"כ לא יקיים מצות יבום כיון דלא קנה. [א"ה, עי' באבני מילואים סי' יח סק"א ובחידושי רבי שלמה ח"ג סי' כג מה שהביא מהגרז"ס והגר"ח, ועי' בדברי הג"ר ראובן גרוזובסקי במאסף תורני "ישורון" כרך כא עמ' רלט, ודו"ק בכ"ז].

ספר אז ישיר – מתן תורה

שורש מלכות בית דוד ומלך המשיח ❧ ————— ❧ • אז ישיר ❧ תסה

❧ פגם ביחוס של משה רבינו

הנה ישנם מקורות רבים המוכיחים שהגאולה הראשונה, היינו גאולת מצרים, משמשת דוגמא וסימן לסדר ותהליך כל הגאולות הבאות אחריה ובכללם הגאולה השלימה לעתיד לבא¹.

ובשפת אמת (ספר ויקרא - לפסח - שנת תרנ"ג) נקט שכן הוא בפשיטות, וז"ל:

כי יצ"מ הי' הכנה גם לגאולה העתידה. כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות... כי הגם שיצ"מ הי' גאולה ראשונה אבל גאולה האחרונה תלוי' בה כמ"ש גאלתי אתכם אחרית כראשית.

ואף בשל"ה הקדוש (פסחים - דרוש שלישי) נקט כן, וז"ל:

כי גאולה דעתיד מתייחס בגאולה דמצרים כמו שנאמר (מיכה ז') אראנו נפלאות כימי צאתך ממצרים ובניסן נגאלנו ועתידין להגאל^א.

דומה, שכדי להבין וליישב את הקושיות שהעלינו לעיל יש להתבונן ולבאר מספר פרטים ונקודות בגאולת מצרים, ובגואל הראשון - משה רבינו.

משה רבינו, בחיר המין האנושי, האיש שזכה לדבר עם השכינה פנים בפנים, [כפי שמעידה עליו התורה 'לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמונת ה' יביט'] הוא זה שהיה מושיעם של ישראל ונשלח ע"י הקב"ה לגאול את ישראל מתחת יד פרעה.

י ע"ע בסדר קדושה של מוסף לפי נוסח ספרד:

הוא אלקינו הוא אבינו. הוא מלכנו הוא מושיענו. והוא יושיענו ויגאלנו שנית וישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי לאמר. הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלקים.

יא ע"ע בספר קב הישר (פרק פ"ב), וז"ל:

אמרו רז"ל בשביל ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות נשים צדקניות ובשביל שלא שינו את שמם ובשביל שלא שינו את לשונם ובשביל שהיו תולין בטחונם בהקב"ה וכמו שהיתה הגאולה הראשונה כן תהיה גאולה האחרונה.

מהו יחוסו של משה רבינו עצמו?

בספר שמות מוזכרים עמרם ויוכבד, הוריו של משה רבינו, והנה עמרם נושא את יוכבד דודתו לאשה:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי... ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה.

האמנם? היתכן שמשה רבינו אדון הנביאים נולד מזיווג שעתידה התורה לאסור?

התמיהה איננה שיוכבד היתה אסורה בפועל לעמרם כמבואר בפרשת דרכים (דרוש א') 'גם מה שהקשה דעמרם איך נשא דודתו ה"נ לא קשיא כלל משום דיוכבד היתה אחות קהת מן האב ולא מן האם, וזו שרייא לבני נח כל שלא היתה אחות קהת מן האם'². אלא, התמיהה היא לפי דברי חז"ל (תנחומא בהעלותך סימן ח') ששבט לוי קיימו את התורה לפני שניתנה, ואפי' אם נסבור שנהגו בזה היתר, מדוע הכריחה ההשגחה העליונה שמושיען של ישראל יוולד מזיווג שעתיד ליאסר? מדוע לא יוולד משה מזיווג 'מהודר'?

בתרגום יונתן בן עוזיאל פרשת בהעלתך מצינו דבר מופלא אשר ממנו עולה עוד פגם, לכאורה, בנישואיהם של עמרם ויוכבד, וביחוסו של משה.

לאחר המגיפה בקברות התאווה (במדבר י"א) משה רבינו ע"ה פונה אל הקב"ה בטרוניא כביכול שאינו יכול לשאת את משא העם לבדו והקב"ה מצווהו שיבחר שבעים זקנים מישראל ושהם יקבלו נבואה. למעשה נשאר בכותנה אלדד ומידד שנתנבאו וחז"ל פירשו שהם נתנבאו על משה רבינו עצמו:

יב ע"י סוגיית הגמ' סנהדרין נ"ח שיוכבד היתה אחות אביו מן האב ולא מן האם ומוותרת לבני נח.

וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עלהם
הרוח והמה בכתובים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה.

ובתרגום יונתן (שם) פירש:

ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד אלדד ושמיה דתנין מידד
בני דאליצפן בר פרנך דילידת ליה יוכבד ברת לוי בזמן דפטרה עמרם
גברה ואתנסיבת ליה עד דלא ילידת ית משה.

הנה מבואר בדברי התרגום שאלדד ומידד היו אחים של משה רבינו מן
האם, מכיון שהם היו בני יוכבד שנישאה לאחר גירושה מעמרם
לאליצפן אביהם, ואחרי נישואין אלו חזרה אל עמרם וילדה את משה -
וזה מחזיר גרושתו משנשאת שנאסר לאחר מתן תורה^ג י'.

ובדברים אלו צפה ועולה השאלה, מדוע בחרה ההשגחה שמשוה רבינו,
מושיען של ישראל, יולד מאיחוד זה, מזיווג שאיננו לרוח התורה,
אם כי איננו אסור בפועל?

ג ובספר פרדס יוסף (שמות ב'), ביאר את דברי התרגום ע"פ דברי הרמב"ן הידועים בפר' תולדות
ח"ל:

ובשור' מי באר [סימן ל"ט אות ב'] הקשה אמאי לא הוכיח מהא דעמרם גירש יוכבד
ונשאת לאליצפן ומת ונשאה עמרם, א"כ מוכח דמיתת בעל מתיר, ולפשוט מזה בקידושין
(י"ג). וכתב דגם כשנשא בתחלה את יוכבד לא היה בהיתר, כי היתה דודתו והתורה
עתידה לאסור, וגם לא יוכל בעל הראשון אחר שלחה לשוב לקחתה לאחר שמת בעלה
השני... וא"כ היאך נשאה עמרם אחר שנשאת לאליצפן, ועל כרחך כרמב"ן תולדות (כ"ו),
ה' דרק בארץ ישראל שמרו המצוות, ויעקב בחוץ לארץ נשא שתי אחיות וכן עמרם
דודתו, וגם מחלון וכליון נשאו מואביות ולא גיירו אותם, וא"כ אין להוכיח מזה דמיתת
בעל מתיר.

וע"ע בגור אריה פר' ויגש ד"ה זו דינה שהאריך בביאור קושיות אלו.

יד אמנם, בסדר הדורות (חלק ימות עולם - האלף השלישי - ב' אלפים ת"י) ביאר שיוכבד נישאה
לאליצפן אחר פטירת עמרם [וממילא אחר לידת משה], וז"ל:

יוכבד אחר מיתת עמרם לקחה אליצפן בן פרנך ונולדו אלדד ומידד (פרקי רבי אליעזר
ורש"י דברי הימים).

ולפי זה אין כאן מחזיר גרושתו משנישאת.

בפירוש הש"ך על התורה (שמות ו') ביאר ענין ייחוסו של משה בדרך זו, וז"ל:

ויקח עמרם את יוכבד דודתו. והתורה עתידה לומר ערות דודתך לא תגלה, ושבת לוי קבע מדרש במצרים ולא פסקה מהם תורה ועליהם נאמר (דברים ל"ג, י') יורו משפטיך ליעקב. אלא הטעם הוא כמו שאמרנו בענין תמר שיחס המלכות ותפארת כל ישראל ומלך המשיח הוא ממנה, וכדי להסיח דעתו של שטן שלא יקטרג ויארב לו בדרך נעשה אותו ענין כדי שיאמר שתפארת ישראל ומלך המשיח אינם אלא ממקום שהוא בתכלית הקדושה והטהרה עד אין סוף ומזה הענין אי אפשר לצאת ויסיח דעתו, כן היה כאן בגואל הראשון כדי שיסיח דעתו ובפרט בשעת הסכנה של גזירת כל הבן הילוד וגו', אם היה יודע היה מקטרג, לזה בא על דרך זה, ועל זה סתם הדברים ואמר וילך איש ולא פירש מי הוא, ויקח את בת לוי ולא פירש מי היא, והיתה בת מאה שלשים ושלוש שנה.

ובמעשיו קודם שנברא העולם וגזרו למשיח ולדורו תחת כסא הכבוד שלו, אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע אור שנגנז תחת כסא הכבוד שלך למי, א"ל למי שהוא עתיד להחזירך ולהכלימך בבושת פנים, א"ל רבש"ע הראהו לי, א"ל בא וראה אותו, וכיוון שראה אותו נדעזעזע ונפל על פניו אמר בודאי זהו משיח שעתיד להפיל לי ולכל שרי עובדי אלילים בגיהנם שנאמר בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים.

כלומר, לעתיד לבוא יבייש מלך המשיח את השטן ויגרום למפלתו, וע"כ השטן עושה את כל מה שביכולתו למנוע את הדבר.

יח רעיון זה נמצא בדברי השטמ"ק (כתובות י"ב) בביאור דברי הגמ' בתחילת מס' כתובות שאחת מן הגזירות שגזרו על יהודה [תושבי יהודה] היתה שבתולה הנישאת תבעל להגמון תחילה. מדוע גזרו גזירה משונה זו? וכתב בתירוץ השני, וז"ל:

מתניתין האוכל אצל חמיו כו' מפני שמתייחד עמה. כלומר דרכן של בני יהודה היה לייחד החתן עם הכלה קודם שנכנסו לחופה... ואם ח"ו תבעל להגמון אחר כך תבעל לה באונס א"כ כדי שימצאנה ההגמון בעולה ויבטל גזרתו שגזר כל בתולה שנשאת ברביעי תבעל להגמון תחלה ומשום הכי היה מנהג ביהודה יותר משאר מקומות לפי שרוב גזרותיו ביהודה משום שידוע שממנו עתיד לצאת משיח שיושיע את ישראל וישפוט את הר עשו.

הרי לנו, שבשיטמ"ק נקט, שמטרת הגזירה היתה לטמאות את בנות ישראל וע"י זה תבטל הקדושה בישראל וע"י הטומאה שתחדור לכלל ישראל תתעכב לידת וביאת המשיח, וכ"ז מאחר ולדעת עשיו [אדום] א"א שהמשיח יולד מייחוס פגום אלא אך ורק ממקור טהור וקדוש.

שורש מלכות בית דוד ומלך המשיח ❧ ————— ❧ • אז ישיר ❧ תעא

תורף דבריו, שללא שום ספק אין המעשה ראוי לבני לוי שהם שמרו את התורה במצרים והלא התורה עתידה לאסור חיבור זה, אלא, שכשם שבמעשה יהודה ותמר היה צורך להסיח דעתו של השטן, כביכול, על מנת לאפשר את לידת שושלת מלכות בית דוד, ולסוף הדורות את גואלם של ישראל משיח בן דוד, כן בלידתו של משה שהוא היה הגואל הראשון, וחיבור זה נצרך כדי להסיח את דעתו של השטן שיחשוב שמחיבור זה, שאיננו בתכלית הקדושה והטהרה, לא יתכן שיצא מושיען של ישראל¹⁰.

לפי הכלל שהזכרנו לעיל שגאולת מצרים היא מעין תבנית לגאולה העתידה, ניתן להבין ולהסביר שמאותו הטעם סובבה ההשגחה העליונה שייחוסו של דוד המלך ומשיח בן דוד יראה כפגום, וכשם שמשה רבינו בא לעולם באופן שאינו נראה טהור וקדוש, כדי לבלבל את השטן ולהסיח את דעתו, כן התחיל ייחוסו של דוד המלך ובן בנו משיח בן דוד בצורה זו כדי שלא יעלה על דעת השטן שחיבור וזיווג זה הינו השורש של מלכות בית דוד ומשיח בן דוד.

ובבעל הטורים שהזכרנו בפתח המאמר נמצא רמז לענין זה, וז"ל:

וילך איש - ב' במסורה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה (רות א, א). ע"י הליכה זו בא הגואל הראשון וע"י אותה ההליכה יבא הגואל אחרון שהוא משיח בן דוד שיבא במהרה בימינו.

בעל הטורים עומד על הנקודה שמטבע הלשון 'וילך איש' מופיע פעמיים בתנ"ך, פעם ראשונה בהקשר של עמרם ויוכבד ופעם שנייה בתיאור יציאת אלימלך את ארץ ישראל בהליכתו לשדה מואב.

מהו הקשר בין שני מקורות אלו?

יט התורה מעלימה ומסתירה את זהותם של עמרם ויוכבד ומכנה אותם בלשון 'וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי, והטעם לזה, שמעשה זה היה בשעת הסכנה, בעת שגזירת פרעה של 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו' היתה בשיא תקפה, ומעשה זה היה בהסתר ובהחבא כדי שלא ישימו לב ויתעוררו לזה.

ואף את זה יש לבאר על פי היסוד הנ"ל, שישנו קשר בל יינתק בין אופן הווייתו של הגואל הראשון, דהיינו משה רבינו, ובין שורש הווייתו של הגואל האחרון - משיח בן דוד. הן משה רבינו והן שושלת מלכות בית דוד מתחילים את דרכם בהסתר ובהחבא, באופן שהשטן לא יידע ולא יבין את שעומד להתרחש - והכל כדי שלא יקטרג המקטרג.

נקודה נוספת שהזכרנו לעיל, היא, מזדוע כל אחד מהחיבורים הללו הסתיים לאחר לילה אחד, לאחר פעם אחת, ולא מציינו שהחיבור המשיך. הן יהודה ותמר, הן לוט ובנותיו, והן בועז ורות הזדווגו פעם אחת בלבד.

לפי היסוד הנ"ל, שהחיבור נעשה בסתר כדי לבלבל את השטן, יש לבאר, שההשגחה סיבבה שכאשר יבא הזמן הנכון, יהיה החיבור בחטף ובהחבא ורק פעם אחת בלבד, כדי שהשטן לא יחשוד שחיבור זה נועד למטרה נשגבה וקדושה - העמדת מלך וגואל, והולדת משיח בן דוד. אילו היה החיבור קבוע ובדרך כל הארץ היה השטן חושד שמחיבור זה יעמוד דוד המלך ומושיען של ישראל והיה פועל בכל כוחו למנוע את קיום החיבור, וע"כ נעשה החיבור בסתר ופעם אחת בלבד כדי לבלבל את השטן².

❧ משיח - הווייה חדשה

מדברי המהר"ל בנצח ישראל (פרק ל"ב) נראה, שמאחר והמשיח שונה במהותו מכל סדרי הבריאה וההנהגה הטבעיים, אף אופן יצירתו והווייתו מוכרחים להיות שונים ומיוחדים לעומת שאר בני ישראל, וז"ל:

ומזה תבין הטעם שהמלך המשיח יהיה נולד מאומה אחרת, שהרי דוד ממואבית ושלמה מעמונית. שכאשר השם יתברך רוצה להוציא הויה

כ עוד אפשר לבאר, שהקב"ה סיבב שהחיבור ייעשה באופן חד פעמי, כדי להראות לנו שכל מטרת החיבור היה להוליד את שושלת משיח בן דוד, וכשהדבר נעשה באופן זה, ניכר הדבר שהחיבור היה חיבור מיוחד כדי להוליד את משיח בן דוד.

הנה קבעו חז"ל (יומא כ"ב), שאין להעמיד ממונה על הציבור אדם שיחוסו או מהלך חייו תמימים ושלמים, אלא, בדווקא יש למנות אחד שאפשר להוציא עליו לעז:

אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריק.

וברש"י שם ביאר, שמלכות שאול לא נמשכה כי לא היה בו דופי, דהיינו, שלא היה ביחוסו פגם משפחה, וזהו הכוונה בקופה של שרצים שתלויה לו מאחוריו שיהיה לו פגם משפחה. מלכות דוד, לעומת זה, נתקיימה מפני שדוד מתייחס לרות המואביה וזהו הפגם ביחוסו. והטעם לזה הוא, שכשיש לו לפרנס [או מלך] פגם משפחה יזהר ביתר תוקף לבל יתגאה על הציבור²².

ומדברי חז"ל אלו, מבואר, שיחוסו של דוד המלך לרות המואביה ולמואב נועד בדווקא כדי למנוע ממנו את האפשרות של התגאות והתנשאות יתירה וכדי שתתקיים מלכותו.

ובחזקוני (שמות פרק ו') ביאר על דרך זו את יחוסו הפגום של משה רבינו, וז"ל:

ויקח עמרם את יוכבד דודתו - מה שהסכים הקב"ה שיצא אדם גדול כמושה מלקוחים שעתיד להזהיר עליהם. לפי שאין מעמידים פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו בצוארו פן יתגאה על הציבור, כמו שמצינו בדוד.

כלומר, כשם שדוד המלך הוצרך לקופה של שרצים, דהיינו פגם ביחוס, כדי שיוכל להיות פרנס על הציבור, אף משה רבינו נולד מחיבור הנראה פגום [באותו הזמן החיבור היה מותר אך נאסר כשקבלו

22 ע"י פרדס יוסף בראשית ל"ח.